

Prof. dr hab. Anna Tyrpa
Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Ewy Motyki-Sikory

***Człowiek i świat rzeczy. Leksyka z zakresu kultury materialnej i jej społecznych aspektów
w XX-wiecznych pamiątkach górali podhalańskich***

Rozprawa doktorska pani mgr Ewy Motyki-Sikory powstała w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie pod kierunkiem pani prof. dr hab. Ewy Młynarczyk.

Pani Ewa Motyka-Sikora uzyskała tytuł magistra filologii polskiej na tejże uczelni w 2017 roku, a w następnym 2018 – tytuł magistra socjologii. Po zakończeniu studiów podjęła pracę w firmie Makalu Media, w której była zatrudniona w latach 2018-2026. Autorka nie starała się wcześniej o zdobycie stopnia doktora.

Rozprawa, licząca 235 stron, składa się z ośmiu rozdziałów: 1. *Wstęp*, 2. *Charakterystyka źródeł*, 3. *Historyczne tło rzeczywistości opisanej w tekstach źródłowych*, 4. *Stan badań nad językiem i kulturą podhalańską*, 5. *Metodologiczne podstawy pracy*, 6. *Zasady uporządkowania i opisu materiału*, 7. *Pola tematyczne*, 8. *Podsumowanie*. Dodatkowymi częściami rozprawy są: *Wykaz skrótów*, *Bibliografia*, *Źródła internetowe* i *Summary*.

Czytelnik *Wstępu* do rozprawy (s. 4–9) jest mile zaskoczony osobistymi refleksjami Autorki, niespotykanymi zazwyczaj w tekście naukowym. Pisze Ona o wrażeniu, jakie wywarł na Niej portret młodego Górala w Muzeum Narodowym w Warszawie. Szkoda zresztą, że nie podała tytułu obrazu i nazwiska malarza. Dalej pani Ewa Motyka-Sikora ujawnia swój osobisty stosunek do tematu pracy, ściśle związany z historią Jej rodziny i własnym doświadczeniem życiowym. Ostatnie dwie strony *Wstępu* zajmuje graficzny schemat struktury pracy. Najważniejsze w nim jest ukazanie pól tematycznych wyodrębnionych z materiału leksykalnego wyekscerpowanego z pamiątek. Doktorantka deklaruje, że nie narzuciła tu żadnego schematu z góry, lecz pola wyłoniły się z konkretnego słownictwa.

Rozdział 2. *Charakterystyka źródeł* (s. 10–22) jest omówieniem czternastu pamiątek osób żyjących na Podhalu w XX wieku, do których dotarła Autorka rozprawy. Tylko jeden z nich ukazał się w postaci książkowej. Jedenaście jest przechowywanych w archiwum Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, a dwa w archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Wybranie tego typu źródeł do badania słownictwa gwarowego jest nowością. Autorzy prac przedstawiających leksykę dialektalną w ujęciu tematycznym opierali się na własnych badaniach terenowych, np. Marian Kucała w *Porównawczym słowniku trzech wsi małopolskich*

z 1957 roku. Inni sięgali po księgi gromadzkie, np. Józefa Kobylińska w monografii *Studia nad językiem ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka 1513–1804* (2013). Pamiętniki mieszkańców Podhala są bezcennym źródłem słów gwarowych i wiadomości o warunkach życia i pracy Górali, bo pochodzą z ich własnych, szczerych wypowiedzi. Wielu z tych autorów miało bardzo nikłe wykształcenie. Nie znali dobrze ortografii, a jednak chęć podzielenia się własnymi przeżyciami i utrwalenia wspomnień skłaniała ich do pisania. W związku z wyborem tego typu źródła pani Motyka-Sikora zapoznała się z literaturą dotyczącą pamiętnika jako gatunku prozy dokumentarnej.

W rozdziale 2. Autorka umieściła podrozdział 2.1. *Charakterystyka języka tekstów źródłowych* (s. 19–22), w którym omówiła najważniejsze cechy fonetyczne odróżniające gwara od języka ogólnopolskiego. Mam tu zastrzeżenie do sformułowania: „Taka kompilacja języka polskiego i gwary obecna jest w większości tekstów pisanych przez górali.” (s. 19). Gwara to też język polski! Lepiej oddać ten sens tak: „Taka kompilacja języka ogólnopolskiego i gwary [...]”.

Historyczne tło rzeczywistości opisanej w tekstach źródłowych to tytuł rozdziału 3. (s. 23– 37). W rozdziale tym pani Motyka-Sikora wyczerpująco przedstawiła sytuację mieszkańców Zakopanego i okolic w XIX i XX wieku. Wykazała przy tym dogłębną znajomość procesów, które zaszły na omawianym terenie, zmieniając ubogie wioski w miejscowości lecznicze i turystyczne, cieszące się wielką popularnością wśród przedstawicieli inteligenckich elit Polski. Przedstawiła warunki naturalne (słabe gleby, niskie temperatury), a w związku z tym rolnictwo na niskim poziomie. Opisała hodowlę zwierząt, a zwłaszcza długie wypasy owiec na halach, jako główne źródło utrzymania Górali. Omówiła działalność osób, które szczególnie przyczyniły się do rozkwitu Podhala – lekarzy Tytusa Chałubińskiego i Andrzeja Chramca, księdza Józefa Stolarczyka. Zdała też relację z czasów okupacji niemieckiej w latach 1939–1945.

Rozdział 4. to *Stan badań nad językiem i kulturą podhalańską* (s. 38–47). Tu Autorka przypomniała prace przyrodników, historyków, etnografów i w końcu językoznawców zajmujących się Podhalem. Wymieniła kolejne słowniki gromadzące leksykę podhalańską i monografie dotyczące tego regionu. Można by jeszcze wspomnieć o książce Stanisława Andrzeja Hodorowicza z 2006 roku *Podholańskie przykadła i pogwarki maści wselijakiej ku cłeka zadumie i wesolości dane*, zawierającej 2140 przysłów zebranych na Podhalu.

W rozdziale 5. Pani Ewa Motyka-Sikora omówiła *Metodologiczne podstawy pracy* (s. 48–57). Zadeklarowała włączenie niniejszej rozprawy w nurt językoznawstwa kulturowego. Scharakteryzowała pojęcia istotne dla jej koncepcji: *pole leksykalne / semantyczne / wyrazowe*

/ leksykalno-semantyczne / tematyczne. Wykazała dobrą znajomość historii tych badań poczynając od Ferdynanda de Saussure'a. Przypomniała polskie prace opierające się na teorii pól. Podkreśliła wagę badania frazematyki dla odtwarzania językowego obrazu świata. Ten rozdział pokazuje, że Doktorantka świetnie opanowała wiedzę z zakresu, który uznała za przydatny do opracowania wybranej przez siebie tematyki.

Rozdział 6. *Zasady uporządkowania i opisu materiału* jest krótki. Liczy zaledwie 3 strony (58–60). Autorka przedstawia w nim kompozycję pracy oraz zasady opracowania haseł. Dwie nadrzędne kategorie, na które został podzielony materiał to *CZŁOWIEK ZE WZGLĘDU NA SYTUACJĘ MATERIALNĄ* oraz *ASPEKTY SYTUACJI MATERIALNEJ CZŁOWIEKA*. Każda z nich dzieli się na pola tematyczne. Ciekawym rozwiązaniem jest stosowanie definicji znaczeniowych zaczerpniętych z *Ilustrowanego leksykonu gwary i kultury podhalańskiej* Józefa Kąsia, bo przecież większość słów wypisanych z pamiętników Górali tam ma swoje poświadczenie. Godne pochwały jest również zachowanie w cytatach ich oryginalnej pisowni (często niezgodnej z polską ortografią). Po części materiałowej, zawierającej poszczególne hasła, ich definicje i cytaty z pamiętników, następuje część analityczna. W niej pani Ewa Motyka-Sikora zajmuje się odniesieniami jednostek leksykalnych i frazematycznych do rzeczywistości pozajęzykowej. Przywołuje tu literaturę z zakresu historii i etnografii, co świadczy o Jej szerokim, interdyscyplinarnym widzeniu problematyki.

Najważniejszym i najobszerniejszym rozdziałem jest rozdział siódmy *Pola tematyczne*, zajmujący aż 232 strony (s. 61–293). Kategoria *CZŁOWIEK ZE WZGLĘDU NA SYTUACJĘ MATERIALNĄ* liczy 15 stron (s. 61–75). Zawiera dwie części: *Człowiek* (z podziałem na ubogiego i zamożnego) oraz *Postawy człowieka wobec sytuacji materialnej*. Druga kategoria *ASPEKTY SYTUACJI MATERIALNEJ CZŁOWIEKA* jest o wiele obszerniejsza, bo mieści się na 213 stronach (s. 80–293). Kolejne aspekty sytuacji materialnej są tu ukazane w podrozdziałach: *Sytuacja*, *Pożywienie*, *Odzież*, *Gospodarstwo domowe*, *Gospodarstwo rolne*. Każdy podrozdział dzieli się jeszcze na części ujawniające w sposób logiczny subpola tematyczne poszczególnych aspektów sytuacji.

Rozdział 8. to *Podsumowanie* (s. 294–305). Dowiadujemy się z niego, że z 14 pamiętników góralskich wyekscerpowano 732 hasła i 396 podhaseł. W tabelach na trzech stronach pokazano ile haseł i podhaseł przyporządkowano poszczególnym polom i subpolom tematycznym. Następnie Autorka omówiła relacje semantyczne zachodzące między zebranymi wyrazami: polisemię, synonimię, hiperonimię, hiponimię, holonimię i meronimię. Ujawniła też językowy obraz świata wyłaniający się z podhalańskiej leksyki i frazematyki.

Co do *Wykazu skrótów*, to chyba przez pomyłkę tom X *Ilustrowanego leksykonu gwary i kultury podhalańskiej* znalazł się między tomem IV i V.

Bibliografia jest bogata. Zawiera 236 pozycji wydanych drukiem i 5 pozycji internetowych. Ze względu na interdyscyplinarny charakter rozprawy znajdują się w niej zarówno prace językoznawcze, jak i etnograficzne, a również dotyczące innych aspektów życia na Podhalu (socjologiczne, historyczne). Nie brak też opracowań zajmujących się pamiętnikiem, jako swoistym gatunkiem literackim. W niektórych miejscach bibliografia wymaga pewnych poprawek:

- s. 307: Numery 6 i 8 zawierają tę samą pozycję, również numery 194 i 195 (s. 319).
- s. 308: Numery 19 i 11 to Bartmiński 2008. W takich wypadkach zwykle dodaje się litery, a więc: Bartmiński 2008a, Bartmiński 2008b. To samo dotyczy pozycji: Buława 2013 (s. 308), Górz 1994 (s. 310), Gumowska 2014 (s. 310), Młynarczyk 2011 (s. 314), Młynarczyk 2016 (s. 315), Pajdzińska 1988 (s. 315–316), Zborowski 1914, Zborowski 1919 (s. 321).
- s. 308, nr 11: *Język a kultura*. Powinno być „Język a Kultura”. Do tomu 12 (1998) tytuł serii wydawniczej pisano *Język a kultura*. Od tomu 13 (2000) – „Język a Kultura”. Serię przekształcono w czasopismo, a w tytułach czasopism stosuje się duże litery (oprócz wyrazów pomocniczych).
- s. 308, nr 14, s. 315, nr 123, 130, 131, s. 318, nr 169: Tytuł czasopisma od tomu 8 (1996) brzmi: „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”
- s. 308, nr 15: Żywicka (nie Żywiecka)
- s. 308, nr 19: red. R. Dutkova lub pod red. R. Dutkovej
- s. 309, nr 26 i s. 311, nr 61: powinno być: Zakopane. Cztery lata dziejów
- s. 311, nr 72: powinno być: *Gwarowe* kartać (się)
- s. 312, nr 76: powinno być: „Etnolingwistyka” 6; też na s. 41, przypis 85.
- s. 312, nr 77: powinno być: *Gwary dziś*
- s. 312, nr 80: powinno być: M. Madejowa; też na s. 41, przypis 85.
- s. 313, nr 92: powinno być: 1987
- s. 315, nr 124: powinno być: K. Sikora, Biblioteka „LingVariów” t. 23
- s. 315, nr 135: powinno być: J. Wronicz; też na s. 39, przypis 72.
- s. 316, nr 145: powinno być: t. 8 (współautorki I. Gumowska-Grochot, B. Skórska), *Człowiek i rodzina*
- s. 317, nr 155 zawiera 2 pozycje, które powinny być rozdzielone
- s. 318, nr 168: powinno być: Sawicka G. (red.), 1997

s. 318, nr 176 powinien być zmieniony na 174, nr 174 na 175, a nr 175 na 176 (chronologia)
s. 318, nr 181 powinien być zmieniony na 179, a Sokołowska na Sobolewska, nr 179 na 180,
180 na 181; Sobolewska też na s. 46 i w przypisie 131 na tej stronie.

Moje zastrzeżenie budzi numeracja rozdziałów rozprawy. Szkoda, że pani Ewa Motyka-Sikora nie wzorowała się w tym względzie na monografię swojej promotorki pani Ewy Młynarczyk Nie święci garnki lepią. *Obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii*. Chodzi o to, że każdy wyodrębniony fragment rozprawy powinien być oznaczony innym numerem, np. IV. 5.1, IV. 7.2. Można wykorzystać cyfry rzymskie i arabskie. Ponadto zazwyczaj *Wstęp* nie jest numerowany. Tymczasem w recenzowanej rozprawie ta sama cyfra odnosi się do szeregu rozdziałów lub podrozdziałów, np. 3. stoi przed tytułami: *Historyczne tło rzeczywistości opisanej w tekstach źródłowych; Słodycze; Odzież; Dodatki i akcesoria; Materiały i przedmioty potrzebne do budowy domu; Miary ziemi*. Wydaje mi się również, że dwie kategorie dzielące rozdział 7. Pola tematyczne na dwie grupy rozdziałów (*CZŁOWIEK ZE WZGLĘDU NA SYTUACJĘ MATERIALNĄ* oraz *ASPEKTY SYTUACJI MATERIALNEJ CZŁOWIEKA*) powinny być oznaczone numerami, a tymczasem zostały wyróżnione wersalikami. Ta uwaga dotyczy strony technicznej i nie wpływa na ocenę całej rozprawy.

Rozprawę oceniam wysoko. Jej zalety to: ciekawy i bogaty materiał składający się zarówno z pojedynczych słów jak i z ich połączeń bardziej lub mniej zleksykalizowanych; uporządkowanie go w sposób logiczny w pola i subpola tematyczne; ukazanie tych pól na tle rzeczywistości historyczno-kulturowej, o której wiedzę nabyła Doktorantka studiując wiele prac z dziedziny historii i etnologii. Udało się też Autorce dowieść, że z języka można odczytywać obraz świata właściwy danej społeczności. Słowa ujawniają również hierarchię wartości wyznawanych przez członków wspólnoty. Pani Ewa Motyka-Sikora uchroniła w swej rozprawie od zapomnienia kulturę materialną Górali podhalańskich żyjących w XX wieku i równocześnie przybliżyła jej odbiorcom warunki życia i pracy tej grupy regionalnej.

Te walory rozprawy *Człowiek i świat rzeczy. Leksyka z zakresu kultury materialnej i jej społecznych aspektów w XX-wiecznych pamiątkach górali podhalańskich* powodują mój wniosek o dopuszczenie pani mgr Ewy Motyki-Sikory do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Anna Typpa

Kraków, 28 marca 2026